

ARVOSTELUJA

Vakuuttava kokonaisesitys suomen kielen yksikön toisen persoonan käytöstä

KARITA SUOMALAINEN: *Kuka sinä on? Tutkimus yksikön 2. persoonan käytöstä ja käytön variaatiosta suomenkielisisä arkikeskusteluissa*. Annales Universitatis Turkuensis, sarja C, osa 499. Turun yliopisto, Turku 2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8238-7>. 72 sivua + 4 artikkelia.

Karita Suomalaisen joulukuussa 2020 tarkastettu väitöskirja käsittelee nimensä mukaisesti yksikön 2. persoonan käyttöä ja käytössä ilmenevää vaihtelua suomenkielisisä keskusteluissa. Kyseessä on yhden kielipiillisen kategorian syvällinen tutkimus, joka perustuu kyseisen piirteen todellisen käytön analyysiin laajasta aineistosta. Teoreettis-metodologisesti tutkimus nojaa vuorovaikutuslingvistiikkaan ja keskustelunanalyysiin ja jatkaa näin luontevasti näiden suuntausten piirissä tehtyä persoonaviittauksia koskevaa tutkimusta (esim. Seppänen 1998; Helasvuo 2008; Priiki 2017; Uusitupa 2017). Samalla se paikkaa olennaisen aukon, sillä yksikön 2. persoona on jäänyt toistaiseksi tutkimuksessa sivuun.

Väitöskirja koostuu neljästä vertaisarvioidusta artikkelista ja yhteenvedosta. Artikkeleita sitoo yhteen viisi tutkimuskysymystä (s. 5):

Millaisia käyttötapoja yksikön 2. persoonan ilmauksilla on arkikeskustelussa?

Millaisia indeksikaalisia viittausuhteita yksikön 2. persoonalle rakentuu: kehen tai mihin sillä voidaan viitata?

Miten syntaktis-semanttinen konteksti vaikuttaa yksikön 2. persoonan esiintymän tulkitaan?

Millaisissa toiminnallisissa konteksteissa yksikön 2. persoonan ilmauksia käytetään?

Mikä on yksikön 2. persoonan rooli vuorovaikutuksessa meneillään olevan puhetilanteen jäsentymisen ja osanottajien välille rakentuvien suhteiden kannalta?

Yksittäisissä artikkeleissa tutkimuskysymykset poikkeavat osin näistä esimerkiksi siksi, että niistä kahdessa vertaillaan yksikön 2. persoonan käyttöä nollapersonaan. Yhteenvedossa keskiöön on kuitenkin nostettu yksikön 2. persoona, ja siinä osatutkimuksia tarkastellaan nimenomaan tämän persoonan näkökulmasta.

Artikkeleiden julkaisukanavat ja -kielet on valittu mielekkäällä tavalla. Artikkeleista kaksi (I, IV) on suomenkielisiä, ja ne Suomalainen on kirjoittanut yksin; kaksi muuta (II, III) ovat englanninkielisiä, ja ne ovat yhteisartikkeleita, joissa toisena kirjoittajana on Mikael Varjo. Kokonaisuutta ajatellen näkökulma on mielekkäällä tavalla moniulotteinen, sillä osatutkimuksissa käsitellään kattavasti yksikön 2. persoonan erilaisia käyttötapoja: deiktisesti spesifiä, avointa ja kiteytynyttä käyttöä; lisäksi Suomalainen osoittaa, että osa viittauksista on monitulkitaisia.

Jokainen osatutkimus tarjoaa selvästi toisista erottuvan tulokulman fokuksessa olevaan kieliopilliseen kategoriaan. Esittelen seuraavaksi nämä työn ytimen muodostavat artikkelit.

Osatutkimusten esittelyä

Artikkeli I (Suomalainen 2018) keskittyy deiktisesti spesifin ja avoimen käytön keskinäisiin eroihin. Sen lähtökohtana on kaikkien yksikön 2. persoonan tapausten luokittelu näihin kahteen kategoriaan vuorovaikutuskontekstiin nojaten. Selvästi spesifien ja avointen viittausten lisäksi aineistossa on monitulkintaisia tapauksia sekä yksikön 2. persoonan kiteytynyttä käyttöä (ks. artikkelia IV). Tutkimus osoittaa esimerkiksi, että deiktisesti spesifi eli yhteen tiettyyn vastaanottajaan viittaava ilmaus esiintyy tyypillisesti kysymyksissä ja pyynnöissä sekä vuoroissa, joissa äänessäolija kuvaa yhtä tiettyä keskustelun osanottajaa, kun taas avoimet viittaukset eivät viittaa ainoastaan vastaanottajaan vaan laajemmin tietynlaiseen kokemukseen tai tietyssä tilanteessa tapahtuneeseen tai mahdolliseen toimintaan. Näitä avoimia viittauksia, joita ei-kielieteilijöiden parissa nimitetään *sä*-passiiviksi, esiintyy tyypillisesti kerrontasekvensseissä. Tällainen vertaileva näkökulma, jossa avoimet viittaukset on rinnastettu vastaaviin spesifeihin viittauksiin, on jäänyt kansainvälisessäkin tutkimuksessa toistaiseksi hyvin vähälle (ks. kuitenkin de Hoop–Tarenskeen 2015), joten tutkimusasetelma on perusteltu ja innovatiivinen.

Artikkelissa II (Varjo–Suomalainen 2018) ja III (Suomalainen–Varjo 2020) fokus on avoimessa käytössä, jolloin vertailukohtana on toinen avointa käyttöä ilmentävä rakenne, nollapersoonana. Näitä rakenteita on aiemminkin vertailtu keskenään (ks. Laitinen 1995, 2006; Lappalainen 2015) mutta ei yhtä laajasta aineistosta eikä yhtä systemaattisesti kuin Suomalaisen ja Varjon tutkimuksissa (vrt. kuitenkin Uusitupa 2017 rajakarjalaismurteiden osalta). Osatutkimuksessa II huomio on semanttis-kieliopillisissa seikoissa eli esimerkiksi yksikön 2. persoonan tai nollapersoonalausuman verbityypissä, verbin aikamuodossa ja esikentän elementeissä. Pyrkimyksenä ei ole pelkästään kuvata vaan myös selittää kahden persoonakonstruktion eroja, ja näin kirjoittajat myös tekevät. Tämä tutkimus vahvistaa käsitystä aiemmassa tutkimuksessa esiin tulleista eroista yksikön 2. persoonan avoimen käytön ja nollapersoonan välillä mutta myös syventää käsitystä erojen syistä. Tilastollisen analyysin keinoin nähdään, mitkä mahdollisista eroista ovat merkitseviä, ja näin kahden lähirakenteen ominaispiirteet tarkentuvat. Artikkelista käy muun muassa ilmi, että selvimminkin vertailtavat rakenteet eroavat toisistaan siinä, millaisia elementtejä esiintyy niiden esikentässä, miten yleistä on konditionaalinen käyttö ja mitkä ovat yleisempiä verbityyppejä. Selityksiä näille tilastollisesti merkitseviksi havaituille eroille etsitään laadullisen tarkastelun kautta. Tulokset eivät sinänsä yllätä, vaan tutkimuksen uutuusarvo on enemmän sen metodiikassa, kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen lähestymistavan yhdistelmässä.

Artikkelissa III puolestaan kartoitetaan ensin kvantitatiivisin keinoin, miten aineiston yksikön 2. persoonan avoimen käytön esiintymät ja nollapersoonaesintymät jakautuvat aineiston eri keskusteluihin ja miten nämä esiintymät vielä tarkemmin sijoittuvat niissä kahdessa keskustelussa, joissa esiintymiä on eniten. Myös puhujien välisiä eroja tarkastellaan kvantitatiivisesti. Kirjoittajat osoittavat, miten esiintymät kimppuuntuvat tiettyihin keskustelun kohtiin. Esitystapa on hyvin havainnollinen. Kvalitatiivisessa osuudessa selvitetään, millaiset vuorovaikutuskontekstit ovat tyypillisiä yksikön 2. persoonan avoimelle käytölle ja millaiset puolestaan nollapersoonalle; lisäksi analysoidaan näiden kahden rakenteen vuorottelua samassa sekvenssissä. Analyysi onnistuu näyttämään, miten näiden kahden läheisen rakenteen käyttökontekstit

eroavat toisistaan ja miten niillä muokataan osallistumiskehikkoa ja rakennetaan intersubjektii-visuutta. Tämän osatutkimuksen näkökulmat ovat uusia ajatellen aiempaa avoimia viittauksia koskevaa tutkimusta.

Artikkelissa IV (Suomalainen 2020) huomio on kiteytyneen ja deiktisesti spesifin käytön rajankäynnissä, jota lähestytään yhden esimerkkitapauksen avulla. Artikkelin fokuksessa on *tietää*-verbin yksikön 2. persoonan preesensin interrogatiivimuodot, joita tutkitaan esimerkkinä kyseisen persoonamuodon kiteytyneestä käytöstä. Esiintymiä tarkastellaan jatkumolla: Sen toisessa päässä ovat deiktisesti spesifit viittaukset, joissa äänessäolija tiedustelee muilta osallistujilta heidän tietämystään, joten niitä voi pitää aitoina kysymyksinä. Toiseen ääripäähän sijoittuvat ne, joissa on merkkejä kieliopillistumisesta. Artikkelin keskeinen kysymys on, voiko näitä jälkimmäisiä pitää partikkeleina. Suomalaisen vastaus on kielteinen, vaikka hän osoittaakin useita partikkelistumiseen viittaavia merkkejä. Tämä osatutkimus täydentää aiempaa tutkimusta, jossa on tarkasteltu yksikön 2. persoonan verbinmuotojen partikkelistumista niin suomessa kuin muissakin kielissä (Fox Tree–Schrock 2002). Suomen osalta on tutkittu *kato*- ja *kuule*-muotoja (Hakulinen–Seppänen 1992; Siitonen–Rauniomaa–Keisanen 2019; Hakulinen–Keevallik–Lindström 2003), mutta *tietää*-verbiä ei ole tästä näkökulmasta aiemmin tarkasteltu.

Aineisto ja metodit

Tutkimuksen aineistona on Arkisyn-korpus, joka siis koostuu arkikeskusteluista. Analysoidun aineiston määrä vaihtelee perustellusti osatutkimuksittain, ja eri osatutkimusten aineistoja on kuvattu havainnollisesti yhteenvedossa (s. 32–34). Enimmillään aineistona on ollut lähes 30 tuntia, mutta kaikissa tutkimuksissa sitä on ollut vähintäänkin riittävästi. Aineiston sekakoosteisuus ja vaihteleva tekninen laatu ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että analyysin fokus on verbaalisessa vuorovaikutuksessa eikä niinkään prosodiassa tai kehollisessa toiminnassa.

Tutkimuksen metodologisena kivijalkana ovat vuorovaikutuslingvistiikka ja keskusteluanalyysi. Tekijä esittelee näitä suuntauksia selkeästi ja kuvailee vakuuttavasti oman positionsa (ks. alalukua 2.1). Analyysi on lähtökohdiltaan empiiristä ja laadullista. Fokuksessa on yksikön 2. persoonan lausumien analysointi osana vuorovaikutuskontekstia – se, miten näitä lausumia käytetään. Osatutkimukset eivät ole keskenään aivan tasalaatuisia siinä suhteessa, miten niiden esimerkkien analyyseissa vuorovaikutuslingvistiikan ja keskusteluanalyysin periaatteet toteutuvat. Osassa artikkelien II ja IV esimerkeistä kontekstia on niin niukasti, ettei lukijalla ole pääsyä siihen, mihin fokusvuoron tulkinta perustuu. Yleisesti ottaen analyysit ovat kuitenkin tarkkanäköisiä ja oivaltavia.

Kuten edellä kävi jo ilmi, kahdessa yhteisartikkelissa (II, III) on hyödynnetty myös kvantitatiivisia menetelmiä, joilla saadaan esiin esimerkiksi sitä, mitkä ovat yksikön 2. persoonan avoimen käytön merkittävimmät semanttis-kieliopilliset erikoispiirteet suhteessa sille läheiseen nollapersoonaan tai millaista vaihtelua näiden lähirakenteiden käytössä on eri keskustelujen ja niiden osallistujien välillä. Vaikka vastaavanlaista kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen menetelmän yhdistämistä on hyödynnetty jo muutamissa aiemmin valmistuneissa väitöskirjoissa (esim. Väänänen 2016; Priiki 2017), tutkimusasetelmat ovat kiistatta innovatiivisia ja tuottavat vakuuttavia tuloksia.

Vuorovaikutuslingvistiikan ja keskusteluanalyysin lisäksi tutkimusta kehystää vahva dialogistinen kielinäkemys (Linell 1998, 2009). Vaikka se on osatutkimuksista eksplisiittisesti

mainittu vain ensimmäisessä artikkelissa, dialogistisen kielitieteen valinta koko tutkimusta sitovaksi taustateoriaksi ei tunnu väkinäiseltä tai jälkiviisaudelta. Suomalainen nimittäin osoittaa taitavasti, että se toimii metateoreettisena kehyksenä tulosten tulkinnalle, ja näyttää, että tutkimuksen taustalla on syvälinen kielinäkemys, jota vasten tuloksia tarkastellaan. Tämä ilmenee erityisesti yhteenvedon luvuissa 2, 3 ja 6.

Tulosten ja tutkimuksen arviointia

Yhteenvedo-osuudessa Suomalainen sitoo eri näkökulmat osuvien tutkimuskysymysten avulla yhteen niin, että fokus on nimenomaan yksikön 2. persoonassa: sen erilaisissa käyttötavoissa ja rakentamisessa viittaussuhteissa. Osatutkimukset eivät näyttäyty erillisinä, vaan niistä rakennetaan vakuuttava synteesi. Kokonaisuutena tutkimus osoittaa, että yksikön 2. persoonan erilaisia käyttötapoja yhdistää niiden toimiminen vastaanottajuuden indeksinä ja keinona osallistaa vuorovaikutuksen osanottajia. Kyseessä on kielellinen resurssi, jolla luodaan yhteyksiä itsen ja toisten välille. Tarkastelemalla samanaikaisesti niin yksikön 2. persoonan deiktisesti spesifiä, avointa ja kiteytyntä käyttöä tutkimus avaa uusia näkökulmia tähän persoonakategoriaan ja osoittaa, että se on monipuolisempi vuorovaikutuksen resurssi kuin tähänastisen kielenkuvauksen perusteella saattaisi päätellä. Tätä tietoa on mahdollista hyödyntää niin tulevassa tutkimuksessa kuin kielenopetuksessakin.

Tutkimuksessa on tehty myös tarpeellisia rajauksia. Niinpä tutkimuskohteena ovat pelkästään arkikeskustelut eikä huomiota ole kiinnitetty esimerkiksi alueelliseen ja sosiaaliseen variaatioon tai eri käyttötavoissa tapahtuneisiin ajallisiin muutoksiin. Myöskään vuorovaikutuksen multimodaalisuutta ei ole juuri eksplisiittisesti analysoitu. Erityisesti kehollisen vuorovaikutuksen systemaattinen tarkastelu olisi syventänyt vastauksia tutkimuskysymyksiin 2 ja 5 eli ymmärrystä siitä, millaisia indeksisiä viittaussuhteita yksikön 2. persoonalla rakennetaan ja mikä sen rooli on vuorovaikutustoiminnan jäsentymisen ja puhetilanteen osanottajien välisten suhteiden kannalta. Esimerkiksi monitulkintaisia viittauksia analysoidessa (ks. Suomalainen 2018, 336–337) olisi ollut relevanttia tarkastella osallistujien katseita (ks. esim. Lerner 1996; Seppänen 1998); prosodiaan olisi puolestaan kannattanut kiinnittää huomiota esimerkiksi *tiedätkö*-ilmausten tulkinnan yhteydessä. Samalla on myönnettävä, että analyysin laajentaminen prosodian ja kehollisen toiminnan yksityiskohtaiseen tarkasteluun olisi väistämättä johtanut jonkin muun ulottuvuuden poisjättämiseen tai ainakin huomattavaan ohentamiseen, mikä olisi ollut sääli. Pidän siis Suomalaisen ratkaisua hyväksyttävänä rajauskysymyksenä (s. 59).

Kuten edeltä käy ilmi, väitöskirjan neljä osatutkimusta valottavat tutkimuskohdettaan eri suunnista. Aiemmasta fennistisestä ja muita kieliä koskevasta tutkimuksesta löytyy esikuvia näissä artikkeleissa käsiteltäville tutkimusasetelmille, mutta tiedossani ei ole yhtäkään tutkimusta, jossa yksikön 2. persoonan käyttöä tarkasteltaisiin samassa tutkimuksen puitteissa juuri Suomalaisen valitsemista näkökulmista. Kokonaisuus on siis innovatiivinen ja samalla mielekkäästi rakennettu. Kussakin osatutkimuksessa on tehty omat perustellut rajauksensa, ja ne on myös eksplikoitu selvästi viimeistään yhteenvedossa.

Työn ansioksi on luettava myös lukuisten kiinnostavien jatkotutkimusaiheiden esittely; näihin aiheisiin toivoisin Suomalaisen, samoin muiden tutkijoiden, tulevaisuudessa tarttuvan. Suomalainen uskaltaa lisäksi tarkastella tutkimustaan kriittisin silmin ja nostaa esiin seikkoja, jotka hänen työssään ovat jääneet sivuun tai olisivat voineet toteutua vielä nykyistä paremmin.

Yhtä lailla hän osaa nähdä työnsä uutuusarvon ja tuoda esiin sen merkityksen suhteessa aiempaan tutkimukseen.

Suomalaisen tutkimus täyttää kiistattomasti selvän fennistisen tutkimusaukon. Samalla se osallistuu vakuuttavalla tavalla kansainväliseen keskusteluun esimerkiksi avoimista viittauksista ja verbimuotojen partikkelistumisesta. Pidänkin Karita Suomalaisen väitöskirjaa tieteellisesti merkittävänä ja monin tavoin poikkeuksellisen ansiokkaana tutkimuksena. Erityiskiitoksen hän ansaitsee erinomaisesti laaditusta yhteenvedo-osasta.

HANNA LAPPALAINEN

hanna.lappalainen@uef.fi

Humanistinen osasto

Itä-Suomen yliopisto

Lähteet

- FOX TREE, JEAN E. – SCHROCK, JOSEF C. 2002: Basic meanings of *you know* and *I mean*. *Journal of Pragmatics* 34 (6), 727–747. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(02\)00027-9](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00027-9).
- HAKULINEN, AULI – KEEVALLIK, LEELO – LINDSTRÖM, JAN 2003: *Kuule, kule, hördu*. Projicerande praktiker i finska, estniska och svenska samtal. BENGT NORDBERG, LEELO KEEVALLIK ERIKSSON, KERSTIN THELANDER ja MATS THELANDER (toim.): *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson*, 199–218. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- HAKULINEN, AULI – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1992: Finnish *kato*. From verb to particle. *Journal of Pragmatics* 18 (6), 527–549. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90118-U](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90118-U).
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2008: Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja kontekstuaalinen tulkinta. *Virittäjä* 112 (2), 186–206.
- DE HOOP, HELEN – TARENSKEEN, SAMMIE 2015: It's all about you in Dutch. *Journal of Pragmatics* 88, 163–175. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.07.001>.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. *Virittäjä* 99 (3), 337–358.
- 2006: Zero person in Finnish. MARJA-LIISA HELASVUO ja LYLE CAMPBELL (toim.): *Grammar from human perspective. Case, space and person in Finnish*, 209–231. John Benjamins, Amsterdam.
- LAPPALAINEN, HANNA 2015: Omaa vai yhteistä? Nollapersoona, itseen viittaamisen rajat ja kategorisointi. MARJA-LEENA SORJONEN, ANU ROUHIKOSKI ja HEINI LEHTONEN (toim.): *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*, 403–443. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LERNER, GENE H. 1996: On the place of linguistic resources in the organization of talk in interaction: 'Second person' reference in multi-party conversation. *Pragmatics* 6 (3), 281–294. <https://doi.org/10.1075/prag.6.3.02ler>.
- LINELL, PER 1998: *Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. John Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/impact.3>
- 2009: *Rethinking language, mind and world dialogically. Interactional and contextual theories of human sense-making*. Information Age Publishing, Charlotte, NC.
- PRIIKI, KATRI 2017: Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 432. Turun yliopisto, Turku.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SIITONEN, PAULIINA – RAUNIOMAA, MIRKA – KEISANEN, TIINA 2019: ”Kato. Hulluna puolukoita”. *Kato vuorovaikutuksen resurssina luontoilussa*. *Virittäjä* 123 (4), 518–549. <https://doi.org/10.23982/vir.71162>.

- SUOMALAINEN, KARITA 2018: *Sinä*, konteksti ja monitulkintaisuus. Yksikön 2. persoonan viittaussuh-
teista arkikeskustelussa. *Virittäjä* 122 (3), 320–355. <https://doi.org/10.23982/vir.63686>.
- 2020: *Tiedätkö* – kysymyksestä kiteymäksi. *Sananjalka* 62, 33–53. <https://doi.org/10.30673/sja.91103>.
- SUOMALAINEN, KARITA – VARJO, MIKAEL 2020: When personal is interpersonal. Organizing interaction
with deictically open personal constructions in Finnish everyday conversations. *Journal of Prag-
matics* 168, 98–118. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2020.06.003>.
- UUSITUPA, MILLA 2017: *Rajakarjalaismurteiden avoimet viittaukset*. Publication of the University of East-
ern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 117. University of Eastern
Finland, Joensuu.
- VARJO, MIKAEL – SUOMALAINEN, KARITA 2018: From zero to 'you' and back. A mixed methods study
comparing the use of two open constructions in Finnish. *Nordic Journal of Linguistics* 41 (3),
333–366. <https://doi.org/10.1017/S0332586518000215>.
- VÄÄNÄNEN, MILJA 2016: *Subjektin ilmaiseminen yksikön ensimmäisessä persoonassa. Tutkimus suomen
vanhoista murteista*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C osa 430. Scripta Lingua Fennica Editä.
Turku.